

УДК 124.5:113:37.013.7

Г.Г. ТАРАНЕНКО

ГЛОБАЛЬНО ОРІЄНТОВАНИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР: ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Тараненко Галина Григорівна – к. пед. н., доцент кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Здійснено філософсько-методологічний аналіз глобально орієнтованого освітнього простору, обґрунтовано актуальність формування аксіології природи у людини, що навчається, та доведено необхідність визначення головним концептом сучасної освіти світоглядно-ціннісні орієнтації, в основі яких лежить раціонально-наукове та позараціональне сприйняття дійсності.

Ключові слова: глобально орієнтований освітній простір, глобальні проблеми, аксіологія природи.

Сделан философско-методологический анализ глобально ориентированного образовательного пространства, обоснована актуальность формирования аксиологии природы у учащегося человека и доказана необходимость определения в качестве главного концепта современного образования мировоззренческо-ценностные ориентации, в основе которых лежит рационально-научное и внерациональное восприятие действительности.

Ключевые слова: глобально ориентированное образовательное пространство, глобальные проблемы, аксиология природы.

Philosopho-methodological analysis of globally oriented educational space has been performed, actuality of formation of axiology of nature in a learning person has been substantiated and the necessity to define world outlook and value orientations which are based on rational-scientific and beyond rational perception of reality as the main concept of modern education has been proved.

Keywords: globally oriented educational space, global problems, axiology of nature

© Г.Г. Тараненко, 2012

Постановка проблеми. На початку XXI століття, коли можливість різного роду катастроф стала очевидною, виникла нагальна потреба у пошуку нових шляхів соціокультурного розвитку людства, виробленні нових цінностей та світоглядної системи координат, яка покликана забезпечити стратегію виживання людства.

Більшість сучасних учених визнає, що глобальні проблеми спричинені діяльністю людини техногенної цивілізації, яка розгорталася на засадах класичного раціоналізму. Світ досить довго сприймався людиною як об'єкт реалізації цілей і потреб, тобто, людина і природа не розглядалися як цілісна система.

Глобальні проблеми сучасності, які не лише не зачіпають людське життя в певних регіонах світу, але й мають планетарний характер, почали усвідомлюватися лише з середини XX ст.: спочатку на рівні наукової і філософської свідомості, згодом – на державно-політичному рівні. Втім, незважаючи на це, шкідлива діяльність людини за масштабами все ще переважає над «швидкістю осмислення» загрози і розгортанням заходів з регулювання сучасної ситуації у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні автори багатьох досліджень обґрунтовують потребу гуманізації відносин людини зі світом, актуальність етики відповідальності й екофілічних традицій (Г. Апель, Д. Габермас, Б. Малиновський, Т. Парсонс, О. Ребул, А. Тоффлер, Т. Троїцька).

Нові педагогічні пропозиції щодо формування ціннісного ставлення людини до природи як намагання подолати суперечності в системі «людина-природа» знайшли своє відображення в пра-

цях таких дослідників, як Є.Авдеєнко, А.Беґека, В.Бровдій, О.Висоцька, Ф.Вольвач, Е.Гірусов, І.Добронравова, В.Деркач, М.Дробноход, С.Іващенко, М.Кисельов, В.Кутирєв, В.Огнев'юк, О.Плахотнік, А.Толстоухов та ін.

Філософсько-антропологічні положення щодо визначення місця людини в природі розглянуто у працях І.Аносова, Б.Бім-Бада, О.Больнова, М.Кисельова, С.Кривих, В.Крисаченка, Л.Рахлевської, К.Романова, Т.Троїцької та ін.

Мета дослідження. Здійснення філософсько-методологічного аналізу глобально орієнтованого освітнього простору та обґрунтування актуальності формування аксіології природи у людини, що навчається.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій літературі виокремлюють наступні глобальні проблеми людства: загроза світової термоядерної війни; наростаючі «ножиці» в рівні економічного і культурного розвитку країн, що складають «світове місто», та країн, що становлять «світове село»; винищення природних ресурсів; катастрофічні аномалії у сфері демографії (у вигляді «вибуху» народжуваності в одних випадках і депопуляції в інших); забруднення природного середовища; вандалізація культури. Поза увагою системного аналізу глобальних проблем залишаються найгостріші проблеми охорони здоров'я (наркоманії, алкоголізму, СНІДу) [4].

Аналізуючи комплекс глобальних проблем, Л.Сидоренко виокремлює три групи, а саме:

– проблема виживання людства, яка постала в умовах небувалого в історії людства розвитку науки і техніки, особливо військової;

– екологічна проблема, пов'язана з ситуацією глобального деструктивного впливу людини на біосферу, що призвело до глобальної екологічної кризи;

– проблема збереження людської особистості, яка виявляє суть антропологічної кризи [3, с. 113–114].

Взаємозв'язок і взаємозумовленість усіх глобальних проблем сучасності не підлягають сумніву, але, як відомо, сам по собі взаємозв'язок і взаємозумовленість будь-яких явищ аж ніяк не свідчать про їх приналежність до єдиної системи. Отже, сукупність взаємопов'язаних явищ перетворюється на цілісність тільки тоді, коли серед них наявний системоутворюючий фактор.

Ретельно проаналізувавши глобальні проблеми, вчені-глобалісти дійшли висновку, що дуже важливим чинником виявляється проблема стихійності і нерівномірності розвитку людства, тобто одвічна проблема соціумних властивостей [4].

Стихійність і нерівномірність розвитку, на їх думку, здійснювали свій неоднозначний вплив і на попередніх етапах історичного процесу, а суперечливість цього впливу наочно демонструють закон нерівномірності розвитку. Проте негативні наслідки стихійного і нерівномірного розвитку людства в минулому більш-менш локалізувалися і, незважаючи на їх повсюдність, не набували глобального характеру [4].

Ситуація принципово змінилася в другій половині ХХ ст., коли науково-технічна революція, підведення під цивілізацію інформаційно-комп'ютерного технологічного базису та логіка геополітичного й економічного розвитку зробили світ до межі взаємозалежним. Тепер не тільки історичний процес у своїй тенденції, а й історична дійсність стали воїстину світовими, всесвітніми [4].

Сучасний стан речей доводить, що прийшов час позбутися не лише багатьох ілюзій класичної раціоналістичної ідеології й, насамперед, з переконанням у всемогутності, всевладді людського розуму, єдиним обмежником для якого є лише недостатня власна активність.

Соціально-історичний і логіко-культурологічний аналіз життя суспільства переконують у необхідності нового світогляду людини, позбавленого утопічних претензій на тотальне керування соціальними історичними процесами, спрямованого на усвідомлення того, що людина є союзником природи, її співрозмовником, співтворцем коєволюції [2, с. 27].

В утвердженні такого світогляду істотну роль відіграє нова (постнекласична) раціональність, що останнім часом визначається як гуманістична раціональність, яка:

– виходить із принципу багатоваріантності процесу розвитку;

– ґрунтується на стохастичному світогляді, який розуміє дійсність як нескінченний, дивергентний процес, що характеризується незворотністю й непередбачуваністю окремих наслідків будь-якого людського вибору й вчинку;

– стає засобом усвідомлення споконвічної відповідальності людини за свої дії;

– встановлює межі втручання людини в динаміку природи, суспільства й культури;

– поєднує цінності з істиною, знання про суб'єкта зі знаннями про об'єкт;

– включає у сферу свого інтересу антропоєкологічну проблематику.

Отже, цілісний світогляд, в основі якого лежатиме як раціонально-наукове, так і позараціональне сприйняття дійсності виробляє цілісне знання, в якому «світ», «космос», «людина» сприймаються як органічна цілісність.

Аналіз наукових джерел свідчить, що визначення головним концептом сучасної освіти світоглядно-ціннісних орієнтацій є цілком логічним, оскільки саме на перетині відносин людини з ускладненнями життєдіяльності, зокрема глобальними, й виникають цінності, що відображають соціально-культурний зміст явищ та виявляють позитивний зміст для суб'єктів відносин. Ціннісне навантаження можуть нести такі феномени, як людське життя, природне середовище існування, предмети рукотворної природи, професійна майстерність, суспільне визнання, почуття боргу, знання, ідеали й т.д.

Більше того, як вважає В. Стюпін, «унікальна організація людини, в якій сполучаються фізичні, біологічні, соціальні й духовні якості, відсутність у неї жорстко заданих, біогенетичних програм діяльності, дефіцит вузькоспеціалізованих частин тіла, що визначають характер її зовнішньої активності, роблять цінності нічим незамінним фактором освоєння світу людьми й стабілізації положення в ньому окремих особистостей, народів, держав і всього людства. Вони виявляються тим сполучним початком, що поєднує суспільство й природу, людей і речі, й яке в істотній мірі визначає характер міжособистісних і внутрішньосоціальних відносин. Оптиміальний для тих або інших соціально-культурних умов набір цінностей робить положення суспільства міцним, наповнює життя людей змістом і надає таку динаміку соціальним процесам, що дозволяє вчасно й адекватно реагувати на виклики історії» [5, с. 28].

Отже, система збереження глобальної системи і вирішення проблем сучасності неможливі без контролю за розвитком земної цивілізації, без переходу до узгоджених і планомірних дій у загальнопланетарному масштабі, без переходу від саморегульованої до керованої еволюції планетарного співтовариства і його природного середовища.

У зазначеному контексті варто вказати, що більшість сучасних дослідників неоціненого значення надають єдиній планетарній свідомості, «... яка стихійно формується на психологічному рівні як первинне відображення нових для людства характеристик соціального буття, але вимагає більших зусиль для свого становлення на більш усвідомленому і (в цьому сенсі) ідеологічному рівні» [1, с. 345–347].

Сучасна ситуація у світі загалом, і в Україні зокрема, зумовлює необхідність уточнення основних світоглядних орієнтацій та подолання деяких традиційних уявлень про характер взаємодії людини та природи. Неблагополуччя, що спостерігається у

всіх сферах діяльності людини, кризові явища, що наростають говорять про вичерпання можливостей тих принципів, на основі яких сформувалася сучасна цивілізація. Пошук регуляторів, які відображали б потреби створення нової домінуючої парадигми сучасної культури стає вкрай необхідним.

Вихід з кризи багатьма вченими вбачається в освоєнні нових ціннісно-нормативних відносин, що дозволяють подолати відчуження людини від природи, сформувати екологічний світогляд, екологічний імператив у взаємодії суспільства і природи.

Будь-які зміни безпосередньо пов'язані з якістю свідомості, установки, схильності нових поколінь людей. Але соціалізацією, формуванням світогляду займаються здебільшого системи освіти, які в переважній більшості орієнтовані не на майбутнє, а на минуле. Ідеологічне і сциєнтистське обґрунтування освіти не можуть більше вважатися адекватними.

Сучасний стан суспільства доводить, що для виживання й успішного вирішення надзвичайно хворобливих проблем як українського, так і світового масштабу необхідні нові світоглядні основи життя людей, системи цінностей і норм суспільного життя. Це уможлиблюється не тільки природничою, але й гуманітарною освітою, нові підстави якої зараз розробляються в науці. Принципове протиставлення знання про природу та знання про суспільство нині долається, адже стає очевидним той факт, що попри всі їх відмінності, вони органічно доповнюють одне одного в процесі цілісного освоєння дійсності.

Безперечно, пошук нових регуляторів діяльності людини, які б визначили стратегію подальшого розвитку людства, носить у наші дні не тільки теоретичний, але і гострий сенсожиттєвий практичний характер. Важливе місце у цьому процесі займає сучасна теоретична і практична педагогіка.

У цьому контексті зміна старої парадигми освіти на нову, яка б відповідала вимогам часу, неможлива без глибокої філософської рефлексії, і саме тому своєчасними є нові адекватні адаптивні системи навчання, що відображають гуманістичний та антропологічний підходи і передбачають перебування змісту та методів навчання й виховання з орієнтацією на людину як вищу мету суспільства, як цілісність біологічного, соціального й духовного, отже, орієнтацією освіти на принципи природовідповідності, культуровідповідності тощо.

У ситуації, що склалася, головним завданням системи освіти стає формування ціннісного ставлення людини до природи. У цьому сенсі освіта набуває глобального характеру, формуючи глибоку повагу до природи.

Основною вимогою сьогодення до системи освіти є створення і введення в дію таких механізмів, в основі яких лежить переорієнтація свідомості особистості і всього суспільства на ціннісне ставлення до світу в цілому. В ідеалі потрібна цілісність знання, взаємопроникність природничого та гуманітарного знання. Але з об'єктивних і суб'єктивних причин ці дві сфери розірвані й розвиваються відносно самостійними шляхами. Науковий універ-

салізм (енциклопедизм) залишився в минулому. Нинішній обсяг знань і способів їх отримання породжує диференціацію не тільки в науці як соціальному інституті, а й усередині кожної науки. Але, незважаючи на це, в сучасній освіті все ж відбувається взаємопроникнення природничих і гуманітарних наук завдяки обміну технологіями та методами пізнання: математизація і моделювання, застосування спільних технологій інформатики, синтез знань про природу і людину, діалогізм наук і т. ін.

Слід наголосити, що принцип гуманістичної спрямованості, екстрапольований на сучасну освіту, передбачає визнання абсолютною домінантою освітнього змісту людину як найвищу соціальну цінність. Гуманістична спрямованість освіти передбачає також дієвість взаємопов'язаних принципів, одним із найважливіших з яких є принцип світоглядного плюралізму, який виступає у формі співіснування різних інтерпретацій світу, різних світоглядів. Світоглядний плюралізм виявляється у звільненні від стереотипів і шаблонів, а освіта, що ґрунтується на засадах світоглядного плюралізму, є соціально заангажованою і відповідає справжнім критеріям гуманістичної спрямованості.

Отже, освіта, побудована на аксіологічних засадах, на наш погляд, сприятиме формуванню особистості, здатної бачити світ у всьому його розмаїтті та єдності, формувати бачення самого себе у взаємозалежності з іншими та розуміння необхідності враховувати пріоритети й цінності всіх – індивідів, груп людей, націй.

Спрямованість глобально орієнтованої освіти на формування аксіології природи забезпечується не лише діалогічністю її змісту, важливо також урахувувати її процесуальний аспект. Найбільш адекватним до вимог, продиктованих сьогоденні суспільством і потребами соціальної практики, є навчальний процес, для якого характерні поліфонія ідей, дидактичних засобів та прийомів.

Слід зазначити, що аксіологія природи формується через розкриття загальних закономірностей взаємодії природи і суспільства, особливостей соціального характеру всесвітнього руху на захист довкілля, ставлення суспільства до природи, шляхів впровадження досягнень науково-технічної революції й оптимізації взаємодії людини з навколишнім середовищем. Глобально орієнтована освіта у цьому сенсі узагальнює систематизовані знання про цілісну структуру, стан і розвиток біосфери, різнобічну цінність природи, її багатофункціональну роль у житті людини.

Отже, глобально орієнтована освіта з її ідеологічними, культурологічними, світоглядними та аксіологічними компонентами, у нашому трактуванні, є важливою умовою розв'язання комплексу як суто екологічних, біоетичних, так і педагогічних проблем, притаманних сучасному соціуму. Одним із важливих її результатів має стати формування екологічно вихованої особистості, основою поведінки якої у навколишньому середовищі постає усвідомлення та засвоєння норми моралі, глибоке розуміння незаперечної цінності всіх без винятку природних об'єктів та їх потреб, неповторності

природи й відповідна корекція власних життєвих потреб та мотивів поведінки.

Ефективне формування екологічної вихованості особистості пов'язано з оптимальним конструюванням навчально-виховного змісту, активними формами, методами та засобами його реалізації. Навчально-виховний зміст глобально орієнтованої освіти вимагає єдності психолого-педагогічних, філософських, культурологічних та світоглядних парадигм щодо проєкції аксіологічної культури суспільства стосовно довкілля та сприяння формуванню особистості, здатної відповідати вимогам суспільства.

Висновки. Отже, глобальні проблеми сучасності поставили перед освітою важливе завдання: з її ідеологічними, світоглядними та аксіологічними

компонентами, звернутися до принципу «випереджаючого відображення», тобто формування у свідомості людини постійної оцінки можливих наслідків втручання в природу.

Розв'язуючи сучасні проблеми всебічного розвитку й удосконалення життя, глобально орієнтована освіта визнається пріоритетною сферою. Зважаючи на те, що сьогодні спільноти всіх країн світу перебувають у стані самовизначення, необхідно інтенсифікувати процес аксіологізації та відродити духовні основи життя, що й має стати, на нашу думку, головним завданням для глобально орієнтованого освітнього простору, адже філософія виживання людства актуалізує перегляд змісту освітнього процесу із урахуванням загрози для довкілля.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крапивенский С. Э. Социальная философия : Учеб. для гуманит.-соц. специальностей высших учебных заведений [3-е изд., испр. и доп.] / С. Э. Крапивенский. – Волгоград: Комитет по печати, 1996. – 352 с.
2. Лекторский В. А. Идеалы и реальность гуманизма / В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – с. 22–28.
3. Сидоренко Л.І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси: [Навчальний посібник] / Л.І.Сидоренко. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 152 с.
4. Современные глобальные трансформации и проблема исторического самоопределения восточнославянских народов / Ч. С.Кервель [и др.]. – 3-е изд., перераб. и доп. – Минск : Четыре четверти, 2010. – 548 с.
5. Степин В. Ядро новых мировоззренческих ориентаций / В. Степин // Беларуская думка. – 2006. – № 5. – с.25–36.